

Vlaams
Parlement

stuk **1551** (2011-2012) – Nr. 2
ingediend op 12 juni 2012 (2011-2012)

Voorstel van resolutie

van de heren Ludo Sannen, Ward Kennes en Kris Van Dijck

betreffende de inrichting van een universitaire opleiding
Islamitische Godsdienstwetenschappen

Hoorzitting

Verslag

namens de Commissie voor Onderwijs en Gelijke Kansen
uitgebracht door mevrouw Goedele Vermeiren

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: de heer Boudewijn Bouckaert.

Vaste leden:

de heer Jos De Meyer, de dames Veerle Heeren, Kathleen Helsen, Sabine Poleyn;
de heer Wim Van Dijck, mevrouw Gerda Van Steenberge, de heer Wim Wienen;
de dames Irina De Knop, Marleen Vanderpoorten;
de dames Kathleen Deckx, Fatma Pehlivan;
de dames Vera Celis, Goedele Vermeiren;
de heer Boudewijn Bouckaert;
mevrouw Elisabeth Meuleman.

Plaatsvervangers:

de heren Paul Delva, Jan Durnez, de dames Cindy Franssen, Katrien Schryvers;
de heren Frank Creyelman, Chris Janssens, mevrouw Katleen Martens;
de dames Ann Brusseel, Fientje Moerman;
mevrouw Yamila Idrissi, de heer Chokri Mahassine;
de heren Willy Segers, Kris Van Dijck;
de heer Jurgen Verstrepen;
mevrouw Mieke Vogels.

Stukken in het dossier:

1551 (2011-2012) – Nr. 1: Voorstel van resolutie

INHOUD

1. Inleiding.....	4
2. Uiteenzettingen door de sprekers	4
2.1. Uiteenzetting door mevrouw Meryem Kanmaz.....	4
2.2. Uiteenzetting door prof. dr. Pierre Van Hecke	9
2.3. Uiteenzetting door de heer Abdul Shattour.....	10
3. Vragen en opmerkingen van de leden	13
4. Antwoorden van de sprekers	21
4.1. Antwoorden van mevrouw Meryem Kanmaz.....	21
4.2. Antwoorden van prof. dr. Pierre Van Hecke	24
4.3. Antwoorden van de heer Abdul Shattour	26

De Commissie voor Onderwijs en Gelijke Kansen hield op 6 juni 2012 een hoorzitting over het voorstel van resolutie betreffende de inrichting van een universitaire opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen met als sprekers mevrouw Meryem Kanmaz (inhoudelijk coördinator MANA – Expertisecentrum voor Islamitische Culturen in Vlaanderen), prof. dr. Pierre Van Hecke (faculteit Theologie en Religiewetenschappen KU Leuven; programmadirecteur van de Nederlandstalige programma's) en de heer Abdul Shattour (leraar Islamitische godsdienst in het Gemeenschapsonderwijs, leraar Arabisch in Taxandria CVO (centrum voor volwassenenonderwijs) Turnhout, beëdigd vertaler en tolk en secretaris van de Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims (VOEM)).

1. Inleiding

De voorzitter: Dames en heren, de voorgeschiedenis van deze hoorzitting is de conceptnota voor nieuwe regelgeving van de heer Ludo Sannen over een Vlaamse opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen (*Parl. St.* VI. Parl. 2010-11, nr. 1227/1) gevolgd door een voorstel van resolutie. Over dat voorstel van resolutie is dan een hoorzitting gevraagd. Het thema is niet zozeer de eventuele imamopleidingen, dan wel de oprichting van een soort theologische vorming in de islam en de vraag hoe dat moet worden georganiseerd en verankerd worden, wat ervan verwacht kan worden en dergelijke meer.

2. Uiteenzettingen door de sprekers

2.1. Uiteenzetting door mevrouw Meryem Kanmaz

Mevrouw Meryem Kanmaz, inhoudelijk coördinator van MANA: Voorzitter, dames en heren, ik wil eerst en vooral mijn expliciete dank uitspreken voor het vertrouwen dat wordt gesteld in MANA, het Expertisecentrum voor Islamitische Culturen in Vlaanderen, en voor de uitnodiging om hier te komen spreken over de mogelijke inrichting van een Belgische imamopleiding.

Islam is na het katholicisme de tweede godsdienst in België. Het aantal moslims in België schommelt rond de 500.000. In de conceptnota van de heer Ludo Sannen gaan de cijfers tot bijna 600.000. Daar bestaat geen consensus over, vooral ook omdat we niet goed weten hoe we moeten registreren wie moslim is. Zowel in beleidskringen als in academische kringen gaan we ervan uit dat mensen die afkomstig zijn van een land waar de meerderheidsgodsdienst de islam is, als moslims geregistreerd kunnen worden. Kortweg: alle Turken en Marokkanen noemen wij moslims, wat natuurlijk een overschatting is. In elk geval is 5 procent van de Belgische bevolking het cijfer dat circuleert.

De grote groepen zijn dus afkomstig uit Marokko en Turkije. 5 procent lijkt weinig, maar in de grote steden liggen die percentages hoger. Brussel is zowat de meest islamitische stad van Europa. In Gent, de Limburgse mijnstreek en Antwerpen heb je percentages tussen 8 en 12 procent. Wat is de verdeling van moslims over de gewesten? 40 procent van de moslims woont in Vlaanderen, 40 procent in Brussel en 20 procent in Wallonië.

De erkenning van de islamitische eredienst is gebeurd in 1974. Daar is de Moslimexecutieve uit voortgekomen, een hoofd van Belgische eredienst. Pas sinds 2007 worden de lokale moskeeën erkend als 'islamitische geloofsgemeenschappen'. In december 2007 vonden de eerste zeven erkenningen in Vlaanderen plaats. In die erkende moskeeën moeten ook imams toegewezen worden. Op dit moment zijn er in Vlaanderen 40 imams toegewezen aan erkende moskeeën. Als je ziet dat er in Vlaanderen 180 moskeeën zijn, is er nog een hele oefening te maken.

Hoe komen we nu tot de vraag om een Belgische imamopleiding? Het eerste aspect is louter wettelijk, namelijk de implementatie van de wettelijke regelgeving sinds de erkenning

in 1974. De wetgeving geeft aan dat er voor die erkende diensten ook bedienaars van de eredienst moeten worden aangesteld in de gebedshuizen. Er moeten dus imams aangesteld worden, maar ook islamleerkrachten in scholen en aalmoezeniers. Louter in wettelijk opzicht is daar dus nog een oefening te doen.

Ook vanuit moslingemeenschappen bestaat die vraag. De taken van een imam in de diaspora – daarmee bedoelen we: in een niet-islamitische omgeving – zijn uitgebreider dan in het land van herkomst of in een land waar islam de meerderheidsgodsdienst is. Dit is zo omdat in islamitische landen de socialisering van de jongeren wordt opgenomen door verschillende instituten: het onderwijs, maar ook de familiecontext. In de diaspora lijkt het erop dat enkel de moskee en de imam dat moeten doen. Daardoor worden die taken uitgebreider.

Het is voor de moslingemeenschap ook belangrijk dat ze een imam hebben die de omgeving en de context kent. Zo kunnen ze de teksten in de context interpreteren en hun gelovigen begeleiden in hun geloof in de dagelijkse Belgische omgeving. Talenkennis speelt daarbij een rol, maar het belangrijkste op dit ogenblik zijn de jongere generaties die geen aansluiting vinden bij de imams in de landen van herkomst.

De opleiding van de imams verloopt vooral in de Marokkaanse gemeenschappen minder gestandaardiseerd en geformaliseerd. Ook dat speelt een rol.

Niet alleen de moslims zijn vragende partij, maar ook de beleidskringen. Dit begon al in het kader van het integratiedebat in België en vooral in Vlaanderen. Men onderzocht toen welke rol moskeeën en dus ook imams konden spelen in de integratie en participatie van de moslimminderheden. Dit werd nog versterkt na 9/11, toen het wantrouwen ten aanzien van de importimams manifester werd. De vraag naar imams uit eigen bodem nam toe. De impliciete wens daarbij was om te komen tot een soort Europese of Belgische islam. Men heeft het in dat verband ook over ‘moderne islam’ omdat in beleidskringen het misverstand bestaat dat als we imams op eigen bodem opleiden, het progressieve imams zullen zijn. Maar niets garandeert dat Europese moslims progressiever of ‘laïquer’ zouden zijn. Ze kunnen ook orthodox zijn maar daarbij, uiteraard, de context waarin ze functioneren, de Belgische rechtsstaat, aanvaarden. Dat is een belangrijk aandachtspunt.

Ten slotte lijkt er mij een algemene nood te bestaan aan islamitische kaders. De islam is een Belgische realiteit en dat vereist een intellectuele input in het maatschappelijke debat. Wij hebben op dit moment nauwelijks expertise voorhanden. Er is niet alleen een tekort aan inside-expertise van imams en praktiserende intellectuelen. Die zouden kunnen worden opgeleid in een instituut. Het debat wordt op dit ogenblik in het beste geval gevoerd vanuit het outsider-perspectief van een handvol academici.

Heel toevallig is er net een nummer uit van het tijdschrift Manazine over islamitisch leiderschap, de nood aan religieuze autoriteit en de strijd die zich afspeelt tussen oude, traditionele en nieuwe religieuze autoriteiten. Deze laatste bestaat uit leiders die niet noodzakelijk een traditioneel-islamitische opleiding hebben genoten, maar wel een gewone universitaire opleiding, soms zelfs niet eens een menswetenschappelijke opleiding. Zij bereiken soms in een parallel circuit, buiten de moskeeën, een publiek. Dat is het gevolg van het feit dat de imams onvoldoende tegemoetkomen aan die jongeren.

In dit nummer van Manazine staan: een interview met de voorzitter van de Moslimexecutieve over het belang van de oprichting van een Belgische theologische faculteit; een samenvatting van het onderzoek naar imams in opdracht van de minister van Inburgering van de Universiteit Antwerpen, ‘Imams in Vlaamse klei’; een analysestuk over de oude en nieuwe leiders en het betwiste leiderschap; enkele casestudies van nieuwe leiders: uit Turkse kringen Fethullah Gülen, de Zwitserse moslimintellectueel Tariq Ramadan en de ook in Vlaanderen veelgevraagde gastspreker uit Nederland Mohamed Cheppih. Het is

interessant om te zien hoe zij wel tegemoetkomen aan de nood van de jongeren en de imams niet altijd.

We moeten bij de conceptualisering van een mogelijke opleiding rekening houden met de vraag hoe we moeten tegemoetkomen aan de diversiteit van de moslimgemeenschappen. Wat soort opleiding moet dat dan zijn? Welke accenten moeten er worden gelegd? Waarop focussen we? Om de diversiteit aan te tonen zijn er meerdere indelingen mogelijk. Je kunt het religieus-theologisch doen en wijzen op de vier wetsscholen: de Malikitische, de Hanafitische, de Sjafi'itische en de Hanbalitische. Je zou kunnen wijzen op het verschil tussen sjiïeten en soennieten en nog verschillende andere strekkingen. Ik ben vertrokken van de Vlaams-Belgische realiteit en van de manier waarop de moskeeën georganiseerd zijn. Er zijn moskeeën binnen het Turks-islamitische landschap, de Maghrebijns-arabofone, die uit Zuidoost-Azië, de Balkan en Subsaharaans Afrika, en er zijn ten slotte de bekeerlingen. Ik ga niet inhoudelijk in op al die verschillen.

Ik wil de uitgebreidheid van de verscheidenheid aantonen, bijvoorbeeld in het Turks islamitisch landschap. Op basis van bestaande moskeeën zijn er verschillende strekkingen. Diyanet is de officiële Turkse islam en heeft ongeveer twee derde van de moskeeën in handen. Het is een belangrijke actor in verdere onderhandelingen. Van alle strekkingen is Diyanet de enige die erin geslaagd is in 1978 een eerste islamleerkracht naar België te sturen. Het is ook het enige orgaan dat imams naar zijn moskeeën stuurde, waardoor Diyanet minder expliciet vragende partij zal zijn voor een Belgische imamopleiding, want voor hen werkt dat systeem heel goed. Ze doen het al meer dan dertig jaar.

Milli Görüş is een politiek-religieuze beweging, vandaag vertaald in de AK-partij in Turkije, waartoe de premier en de president behoren. Ze wordt een moslimdemocratische partij genoemd. Grofweg bereikt Diyanet twee derde en Milli Görüş een derde van de mensen. Ze hebben geen imams die worden gestuurd door de Turkse overheid, ze proberen imams op te leiden in hun eigen netwerk. Imams die voor Diyanet voor drie tot vier jaar naar België komen en dan moeten terugkeren, keren in sommige gevallen niet terug en nemen dan een taak op in Milli Görüş-moskeeën.

Dan komt er een rits aan broederschappen. Voor de Turkse gemeenschap is de Nurcu-broederschap belangrijk. Uit die broederschap is de Fethullah Gülenstrekking ontstaan, die in België vooral bekend is van de Lucernacolleges en allerlei opleidingsinstituten. Dat is een derde groep.

Een vierde groep is de Naksibendi-broederschap. Süleymanlı is een kleinere groep. In Duitsland zijn ze veel groter, maar Süleymanlı wordt door alle andere strekkingen binnen de Turkse gemeenschap erkend als verstrekkers van hoogstaand koran- en islamitisch onderricht. Ze zijn een belangrijke actor in de opleidingen. Ze hebben trouwens ook opleidingsinstituten in Duitsland.

De Kadirii-broederschap is heel klein in België. Ze zijn de initiatiefnemers van de islamitische universiteit van Gent. Ze zijn al een aantal jaren bezig met een opleiding, weliswaar privé, maar het is ook een belangrijke actor.

Dan hebben we de alevieten binnen de Turkse moslimgemeenschap. De meerderheid zijn soennieten, maar er is een belangrijke alevitische minderheid. Wat doe je daarmee? Tien tot vijftien jaar geleden zijn er al conflicten geweest in Berlijn. De stad Berlijn wilde een hoofd organiseren die de inhoud moest bepalen van de godsdienstlessen voor het onderwijs aldaar. De inrichtende machten waren soennitische moslims. Alevitische ouders wilden hun kinderen niet naar de lessen van die leerkrachten sturen omdat er zulke grote verschillen zijn.

Het Maghrebijns/arabofoon islamitisch landschap is misschien nog moeilijker. Voor de Turken is het duidelijk. Daar hebben de verschillen zich uitgekristalliseerd, dat is een vrij stabiel landschap. Het is begonnen in de tweede helft van de jaren 80. Vandaag gaan Turkse moslims zichzelf benoemen volgens die categorieën. Dat is niet het geval bij de Marokkanen, om de grootste groep te noemen. Daar is het landschap helemaal in beweging. Het is gestart in de tweede helft van de jaren 90 en heeft zich absoluut nog niet uitgekristalliseerd.

Dat betekent dat er geen moskeeën zijn van strekking x, y of z, maar dat er zich verschillende groepen bevinden binnen een moskee. Afhankelijk van het aantal gelovigen van een bepaalde strekking, zal die moskee op termijn bij strekking x of y horen.

Welke strekkingen zijn er? Er is de traditionele culturele islam, verbonden met het Marokkaanse koningshuis en met de Marokkaanse volksislam van heiligen en broederschappen. De meerderheid van de moskeeën behoort daartoe. Ik vind het heel erg moeilijk om daar getallen op te plakken, maar ik schat toch dat ongeveer 60 procent bij de traditionele culturele islam zit, zeker de moskeeën die in handen zijn van de eerste generatie.

Een tweede strekking is het Wahhabisme, verbonden met Saoedi-Arabië. Voor België is dat verbonden met de grote moskee van Brussel. Het lijkt misschien ver van ons bed, maar het heeft een grote invloed in de Maghrebijns/arabofone gemeenschap. Het Islamitisch Cultureel Centrum, de grote moskee van Brussel, voorziet al jaren in een soort theologieopleiding. Daar genieten veel jonge kaders een opleiding, voor ze naar het buitenland gaan. Ze zenden tevens de predikers in de ramadanmaand, ze geven financiële steun. De invloed van Saoedi-Arabië is dus vrij groot, trouwens niet alleen in België, maar in de hele arabofone regio.

In de pers horen we heel veel over Salafii, het neo-fundamentalisme. Het is een heel nieuwe stroming die eind vorige eeuw ontstaan is en ze is vooral gericht op theologische rigiditeit. We moeten terugkeren naar de koran en de soenna en de rest is ongeoorloofde innovatie. Op zich zijn de Salafi's niet problematisch, ze zijn doorgaans gericht op hun vroomheid. Ze willen zuivere eilanden creëren waarop zij in contact staan met de werkelijke, zuivere moslims: dus niet alleen met niet-moslims, maar ook niet met moslims die zij niet voldoende achten.

Belangrijk daarbij is het volgende. We hebben de twee derde of 60 procent traditionele moskeeën, maar we zien dat de jongeren op zoek gaan naar alternatieven. De traditionele Marokkaanse islam is, zoals het woord zelf zegt, traditioneel en weinig vernieuwend. Het biedt geen antwoord op hun vragen en dus gaan de jongeren op zoek.

We zien twee strekkingen ontstaan. De Salafii is er vooral voor jongeren die minder geschoold zijn, want het soort verhaal dat salafisten brengen, is heel erg simpel, eerder zwart-wit en heel helder te bevatten. Voor die jongeren is dat aantrekkelijk. Er wordt duidelijk uitgelegd wat mag en wat niet mag. Ze moeten veel minder oefening doen voor zichzelf.

Een andere groep die heel veel succes kent of een stijgende invloed heeft, zijn de moslimbroeders. Ze richten zich vooral tot een hoger geschoolde jeugd. Het verschil met de salafisten is dat ze zich wel zien als moslim en hun moslimidentiteit heel belangrijk vinden, maar dat ze dit inpassen in de Belgische context. Ze vinden burgerschap ook heel belangrijk. Ze zetten zich vanuit hun islamitische identiteit actief in hun omgeving in. Ze doen dat op microniveau, op wijkniveau, maar ook op macroniveau, op Vlaams en zelfs op Europees niveau, organiseren ze zich. Een van de belangrijkste figuren is Tariq Ramadan.

Tabligh is een andere strekking binnen de Marokkaanse gemeenschappen, maar die is nu over haar hoogtepunt heen. Ook deze strekking richt zich vooral tot jongeren die van het slechte pad afgeraakt zijn.

Er zijn natuurlijk ook heel veel broederschappen binnen de Marokkaanse gemeenschap.

Er is ook een recent fenomeen, namelijk de sjiitische moslims. Marokkanen zijn voor de overgrote meerderheid soennieten, maar we stellen vast dat er in de diaspora in België ook bekeringen gebeuren van de soennitische islam naar de sjiitische islam. Een maand geleden werd trouwens een doctoraat voorgesteld aan de KU Leuven waarin Iman Lechkar dit fenomeen heeft onderzocht.

Dan kom ik tot Zuidoost-Azië. De Pakistaanse moslims vormen een kleine gemeenschap, maar ze hebben eigen moskeeën. Ze situeren zich binnen de Hanafitische rechtsschool zoals ook de meeste Turken. Er zijn twee strekkingen, een Barelwi-volksislam, die zijn oorsprong kent in de eerder rurale gebieden van Pakistan en Deobandi, een strekking die veel stedelijker en rationeler is.

In de Balkan is de islam een realiteit die zich alleen nog maar meer zal uitbreiden. Kenmerkend voor de Balkan zijn de soefi-islam of de mystieke islam en de broederschappen.

Vanuit Sub-Sahara Afrika zijn er hier bij mijn weten nog geen moskeeën die rond een bepaalde etnie of land gegroepeerd zijn. Meestal gaat men naar de grootste moskee in de buurt, maar het zou me niet verbazen als ze zich in de nabije toekomst ook zullen organiseren.

De laatste groep zijn de bekeerlingen. Het is misschien een kleine, maar ook een heel mondigde groep. Net omdat het bekeerlingen zijn, hebben ze heel goed nagedacht over de vraag waar ze naartoe willen. Ze hebben trouwens ook een moskee opgericht in Antwerpen, de bekeerlingenmoskee De Koepel.

Ik sluit af met enkele aandachtspunten. Een opleiding moet niet alleen tegemoetkomen aan de opleiding van de traditionele autoriteiten zoals een imam, maar ook van nieuwe autoriteiten. We moeten ook intellectuelen creëren, figuren en kaders die jongeren kunnen bereiken.

We moeten rekening houden met diversiteit binnen de moslimgemeenschappen.

Belangrijk is ook de gedragenheid door de moslimgemeenschappen. Dat staat ook uitgebreid in zowat alle onderzoeken die gedaan worden, ook in onze buurlanden. Het verschil met een opleiding voor islamleerkrachten is dat, als de Belgische of Vlaamse overheid een opleiding voor islamleerkrachten inricht en die mensen studeren af, het de overheid is die de islamleerkrachten aanstelt in de scholen. Dat is niet het geval bij imams. Als imams afstuderen, moeten ze worden aangesteld door de lokale islamitische gemeenschap. Als er geen gedragenheid is, zullen ze niet worden aangesteld. Om dus te vermijden dat we straks met een hoop afgestudeerde werkloze imams zitten, moeten we die gedragenheid meenemen.

Het moet een Belgische opleiding in een internationaal kader zijn. Na 9/11 ontstond de bezorgdheid om te stoppen met importimams omdat zij ook dissidente, extremistische ideeën het land binnenbrengen. We zullen echter nooit nationaal kunnen blijven functioneren. Het academische landschap, niet alleen voor theologie, is per definitie internationaal. En dat is maar goed ook, we halen de expertise waar ze zit. Dat is niet anders voor een islamitische theologische faculteit. Op dit moment hebben we noch in Europa, noch in België de expertise om straks die kaders op te leiden aan een islamitische theologi-

sche faculteit. We moeten dus samenwerken met – ik zeg maar iets – Caïro, Istanboel of Medina.

Een andere bekommernis die ik in heel veel moslimkringen heb gehoord, betreft de vraag welke vooropleiding nodig is. Imams en mensen uit moslimgemeenschappen beweren dat enkel een voortgezette opleiding niet zal voldoen om imams op te leiden, al is het maar om het aspect van de taal. Arabisch leren in vier jaar om daarna interpretaties te kunnen doen, is niet mogelijk. Ze stellen voor om daar al in een vooropleiding rekening mee te houden, zodat men al ergens op secundair niveau een optie kan kiezen die voorbereidt op een toekomstige imamopleiding.

2.2. *Uiteenzetting door prof. dr. Pierre Van Hecke*

Professor Pierre Van Hecke: Voorzitter, ik zal het vrij kort houden. Ik ben hoogleraar aan de faculteit Theologie en Religiewetenschappen en aan de faculteit Letteren, waar ik actief ben in de onderzoekseenheid over Nabije Oostenstudies, waartoe ook Arabistiek en islamkunde behoren. Ik werk vooral op het oude Nabije Oosten. In de faculteit Theologie en Religiewetenschappen ben ik programmadirecteur, wat betekent dat ik mij bezighoud met de organisatie van het onderwijs. Ik ben geen specialist islamstudies of islamitische theologie.

Ik wil het hebben over het fundamentele aspect van de voorliggende vraag. Deze opleidingen moeten zowel vanuit een binnenperspectief als vanuit een buitenperspectief worden georganiseerd. De islamitische theologie moet worden bestudeerd vanuit de islam zelf, waarbij wordt nagedacht over de eigen identiteit, en dat in relatie met een studie vanuit een buitenperspectief – vanuit menswetenschappen zoals psychologie, godsdienstsociologie, antropologie en andere. Die combinatie is cruciaal. In de naam van de faculteit Theologie en Religiewetenschappen en in de naam van de opleiding – de bachelor en master in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen – komt die combinatie tot uitdrukking.

Die verbinding is belangrijk, omdat zo in ons land een werkelijke contextualisering van de islam – en van alle andere godsdiensten – kan worden gerealiseerd. Enerzijds is het nodig om de islam van binnenuit te kennen, en dat is ook nodig om een draagvlak te creëren. Anderzijds moet er openheid zijn voor het buitenperspectief, waarbij de islam zich laat bevragen door de samenleving en de wetenschappen.

Die opleiding is om verschillende redenen belangrijk. Een: de erkenning van de islam sinds 1974 impliceert dat elke geloofsgemeenschap het essentiële recht heeft om ook op een academische manier over de eigen identiteit na te denken. Twee: het is voor de samenleving belangrijk dat religies die een belangrijke rol spelen over zichzelf nadenken en ook naar buiten in dialoog gaan. Het binnenperspectief kan ook de interne dialoog aanwakkeren. Verschillende stromingen en strekkingen komen zo tot een gesprek met elkaar – tot op zekere hoogte is die dialoogbereidheid er –, en dat kan op het academische niveau verder worden ontwikkeld. Dat zal volgens mij ook de polarisatie in de islamitische gemeenschap tegengaan. Het buitenperspectief kan ervoor zorgen dat de islam zich als religieuze gemeenschap kan verantwoorden en in gesprek kan gaan met de samenleving en de wetenschap. Dat dubbele perspectief kan mijns inziens het best in de vorm van een academische opleiding worden gerealiseerd.

Wij hebben dus experts nodig die de islam van binnenuit en in de verschillende vakgebieden kennen. Dat vereist ondersteuning vanwege de samenleving. Dat vereist verschillende docenten en professoren. Daarnaast is het nodig dat ook de academische en andere beroepscompetenties worden ontwikkeld – op didactisch vlak en op het vlak van geestelijke zorg en het leiden van geloofsgemeenschappen, als de uitstroom tenminste ook op de vorming van imams is gericht. Ik zou de opleiding niet beperkt willen zien tot een imamopleiding, maar bepleit een brede opleiding voor islamitische academici, wat ook

interessant kan zijn voor niet-moslims. Net als mevrouw Kanmaz ben ik van mening dat zo'n academische opleiding moet passen binnen een ruimere onderzoekscontext. Het is niet voldoende om een aantal docenten aan te werven. Er moet ook een academische cultuur rond gecreëerd worden, waar aan onderzoek wordt gedaan vanuit het binnenperspectief én het buitenperspectief, en waarbij die dialoog ook op een academische manier wordt gevoed. Die onderzoekscultuur zal uiteraard moeten samenwerken met vergelijkbare expertisecentra in het buitenland, niet enkel in de landen van herkomst, maar ook met expertisecentra die bestaan in Europa en de Verenigde Staten.

Er mogen bovendien niet enkel imams worden opgeleid, maar ook islamitische academici, die het gesprek en de dialoog in onze samenleving op een academische manier, met zeer veel expertise, kunnen voeren. Dat is van groot belang voor onze samenleving.

We hoeven het nu nog niet te hebben over hoe dat concreet gestalte moet krijgen. Het belangrijkste is dat het wordt ingebed binnen een academische context, een universiteit, omdat dat de geloofwaardigheid van zo'n opleiding het best kan garanderen.

2.3. *Uiteenzetting door de heer Abdul Shattour*

De heer Abdul Shattour, leerkracht islamitische godsdienst en Arabisch en secretaris van VOEM: Voorzitter, dames en heren, bedankt voor de uitnodiging. Mevrouw Kanmaz heeft de inhoud van de islam goed geanalyseerd. Het geeft een goed idee van het theoretische aspect van de islam. Professor Van Hecke heeft de praktische stappen richting het academische niveau goed uitgelegd.

Wat mij in de eerste plaats interesseert, is de situatie van de jongeren zelf in België. Wij streven naar een Europese islam, niet naar de islam van Marokko en de islam van Turkije. In de presentatie van mevrouw Kanmaz ging het over Turken, Marokkanen, Zuidoost-Aziaten, Balkanen, mensen uit de Sub-Sahara, bekeerlingen enzovoort. Waarom gaat het niet over de Europese of West-Europese islam? Waarom komen al die landen hier hun cultuur en tradities brengen, terwijl zij als Vlamingen of Belgen worden beschouwd?

Ik zie dat ook bij de leerkrachten. De ene leerkracht zegt: ik ben geen Belg, ik ben een Marokkaan. De andere zegt: ik ben een Turk. Ik weet niet op welke manier wij die leerkrachten kunnen opleiden voor een westerse islam, want ik moet eerlijk zeggen dat onze islamitische gemeenschap in het algemeen – Turken, Marokkanen, Aziaten, Balkanen, speelt geen rol – extra conservatief is. De overheid in België duwt de mensen ook in die hoek. Ze verdeelt de mensen. In plaats van één Moslimexecutieve die iedereen vertegenwoordigt, horen we: zoveel Marokkanen, zoveel Turken, drie van andere afkomst.

Mevrouw Kanmaz heeft een overzicht gegeven van de oprichting van de Moslimexecutieve. Akkoord, dat gebeurde met een vrije verkiezing. We leven in een democratisch land, dus een vrije verkiezing is het ideaal. Maar een vrije verkiezing in de verschillende culturen past niet in een democratie waar twee culturen domineren. Wij zien het nut van de democratie als er binnen één cultuur een vrije verkiezing is.

Ik geef een voorbeeld. Ik ken iemand die 24 uur per dag in de moskee zit. Hij is een goede moslim, maar kent niets op straat. Hij kent de taal en cultuur van Vlaanderen niet. Maar hij wordt wel verkozen, terwijl veel intellectuelen – Marokkanen, Turken of van andere nationaliteiten – niet verkozen worden. Dat is een dilemma, want de moslimgemeenschap in België, maar ook elders in Europa, vormt op een bepaalde manier een probleem. En hoe kan zo iemand die wordt verkozen in een executieve van moslims, een probleem oplossen als hij zelf een probleem is?

De vorige sprekers hebben al voldoende informatie gegeven over de theoretische aspecten en de praktische stappen voor zo'n opleiding. De woorden die mij in het voorstel van reso-

lutie meteen aanspraken, waren integratie en identiteit. Hoe kunnen wij ons integreren als een leerkracht islamitische godsdienst zegt dat hij Marokkaan of Turk is? Ik kende zelfs een leraar die alleen in zijn dialect wou spreken. Hij wil ook geen andere leerlingen in zijn klas.

Ik vind zo'n opleiding noodzakelijk. Als we de diversiteit van de islamitische landen en van de islamitische principes willen aanleren, is het nodig om de mensen op de juiste weg te helpen. Wij hebben deskundigen nodig. Ik ben al jaren leraar islamgodsdienst, maar ben wel licentiaat Engels. Ik lees veel en informeer mij veel, maar ik ben geen echte deskundige op dit gebied. Van alle islamleerkrachten in Vlaanderen zijn er zes of zeven die een universitair diploma hebben, de rest werkt met een diploma secundair onderwijs. Van die zeven hebben er twee een diploma in de Islamitische Wetenschappen. Eén heeft een diploma van de universiteit van Caïro, maar dat wordt hier niet erkend.

We hebben dus een tekort aan leerkrachten. Mevrouw Kanmaz sprak vooral over de imams, maar die zien we alleen bij het gebed. Een paar keer per dag gaan we bidden en niet altijd in de moskee, en daarna vertrekken we zo snel mogelijk – vooral de jongeren. Wij hebben volgens mij meer nood aan leerkrachten. Leerkrachten vormen een belangrijk aspect in het leven van de jongere. Dat is de eerste stap naar integratie.

Beginnen met zo'n opleiding is goed, maar dan moet men zich voorbereiden op open en liberale ideeën, en niet de ideeën die de Marokkaanse of Turkse imam naar hier heeft meegebracht, want zulke imams willen altijd hun cultuur hier in Vlaanderen toepassen. Dat gaat niet. We zitten in Vlaanderen, in het Westen.

Waarom hebben wij zoveel moskeeën in verschillende talen? Waarom hebben we nog altijd geen moskee in het Nederlands? De jongeren van vandaag begrijpen een beetje Arabisch en Turks, maar van de inhoud van de toespraken tijdens het vrijdaggebed begrijpen zij niet alles: ze begrijpen alleen de taal van hun ouders. Buitenshuis spreken ze Nederlands. Ik ben er voorstander van om bijvoorbeeld de toespraak in het begin volledig in het Nederlands te geven, met een samenvatting in het Arabisch of in een andere taal. Daarna moet die andere taal stilaan verdwijnen en moet, zoals in Engeland, de toespraak volledig in de taal van het land worden gevoerd. Wij zoeken integratie. Dat lukt niet als de een als Syriër blijft spreken en de andere als Marokkaan, enzovoort.

De diversiteit in de studies is heel belangrijk. We moeten kennis doorgeven aan de leerlingen die deze richting zullen volgen. De verschillen tussen de vier rechtsscholen en de meeste bewegingen zijn van politieke of economische aard. Dat heeft niets te maken met godsdienst. Godsdienst is kennis. Dat geldt niet alleen voor de islam. Hoe meer je weet, hoe meer je kunt vertellen. Een conservatief iemand, die ook in eigen land niet hoog opgeleid was, kon hier vroeger een attest krijgen van het Islamitisch Centrum van België, hier in het Jubelpark. Op dat attest stond dat hij een goede moslim was, en hij kon in het onderwijs stappen. Vanaf 1992 moeten de kandidaten-islamitisch leerkracht een examen afleggen. Ik heb dat gedaan. Ik bestudeerde de oude bronteksten, want ik dacht dat het niveau hoog zou zijn. Maar de vragen waren op het niveau van het eerste middelbaar. Toch waren er van de 97 kandidaten slechts 6 geslaagd. Diegene die het Nederlands goed kende, wist niet veel over godsdienst, en omgekeerd. Deskundigheid is heel belangrijk.

Voor wat betreft de praktische organisatie mag de universiteit zelf keuzes maken, maar er moet wel uitleg worden gegeven over alle aspecten van de rechtsscholen en alle bewegingen. We moeten echter wel een beetje opletten: die rechtsscholen zitten niet vast in de islam. Zo verdedigde Sjafi'e, de stichter van een van de rechtsscholen in Irak en Syrië in Egypte een volledig andere visie. Hij past zijn leer en toespraken aan aan de cultuur en de traditie van dat land. De cultuur en traditie van Egypte verschillen immers heel erg van de cultuur van Irak en Syrië. Een Arabisch spreekwoord zegt: "Spreek met de mensen naar hun niveau en naar hun manier.". Wij spreken op een Turkse, Marokkaanse, Zuid-

Aziatische manier enzovoort. Maar wij horen niets over een Vlaamse manier. Wij wonen en leven hier. We moeten Vlaams zijn.

Iedereen die hier is, krijgt de nationaliteit. Ik vind het spijtig dat velen onder hen nog altijd zeggen dat ze puur Marokkaan of Turk zijn. Zij zeggen dat zelfs ten overstaan van hun leerlingen. Dat stimuleert de leerlingen om nog conservatiever te worden. Zo heb ik van leerlingen gehoord dat ze niet omgaan met ongelovigen. Ik vraag hen dan wat zij daarmee bedoelen. “De christenen”, antwoorden ze. “Wie zijn de christenen?”. “De Belgen.”. Die houding wordt aangeleerd door bepaalde ouders en zelfs door bepaalde leraren. Ik betreur dat ik op elke studiedag voor islamitische leerkrachten bijna ruzie heb omdat zij te conservatief zijn. Zo krijgen wij daar middageten aangeboden door de Moslimexecutieve. Een van die leerkrachten vroeg of het eten halal of haram was. Ik vind dat je dan moet zwijgen. Punt. De Moslimexecutieve zal toch geen haram vlees geven? Toch vond die leerkracht de kaas niet halal.

Het woord ‘halal’ werd vanaf de jaren 90 in de reclame gebruikt om moslims te overtuigen om naar bepaalde restaurants te gaan. Twee weken geleden zag ik in Antwerpen een ‘bakker Halal’. Ik weet niet wat er aan dat brood is. En vorige vrijdag hoorde ik in Brussel een vrouw spreken over een ‘kapper Halal’. Gelukkig heb ik niet veel haar.

Onze gemeenschap is soms heel conservatief en zelfs radicaal. De jongeren zijn de toekomst. Wij moeten hen goed opleiden tot openheid. Wij moeten hen niet opnieuw in de hoek drukken. Wij moeten hen niet van conservatief naar radicaal brengen. Daarom haal ik uit tegen Sharia4Belgium. Die organisatie of bende past hier niet, zelfs niet in de Arabische en islamitische landen. Zij weten niet zo veel over de islam. Zij bekijken de islam op uiterlijke kenmerken. Zij denken dat zij een goede moslim zijn omdat zij een lange baard en een korte snor hebben. Een goede moslim moet een goed hart hebben. Hij moet de leer van de islam kennen en onderscheid kunnen maken tussen wat goed is en wat slecht. Sharia4Belgium is een kleine groep. Zij weten zelf niet waar zij naartoe gaan. Zij hebben het over drie of vier concrete zaken. Zo willen zij geen discotheken en ook geen alcohol in de cafés. Zij weten niet dat zij in België en in Vlaanderen wonen en dat zij de wet moeten respecteren. Een goede moslim moet de wet van het land respecteren.

In 1915 werd aan Muhammad Abdo, een geleerde uit Egypte die aan de Sorbonne was komen studeren, gevraagd wat hij in het Westen had gezien. “In het Westen heb ik islam gezien maar geen moslims. Hier in het Oosten heb ik moslims gezien maar geen islam.”. Daarmee benadrukte hij de waarde van de islam en de manier waarop de moslim handelt: de eerlijkheid, het harde werken enzovoort. Dat zijn de islamitische principes die de moslims moeten opvolgen.

Zo’n opleiding is zeker heel belangrijk om conservatisme, radicalisme en salafisme te vermijden. We moeten streven naar een westerse islam, een Vlaamse, Belgische, Europese islam en niet naar een islam van Turkije of Marokko, niet naar de traditie die een Marokkaanse of Turkse imam meebrengt. We moeten samenwerken met verschillende Europese landen en verschillende universiteiten om een Europese islam te vormen. In het voorstel van resolutie staat iets over Duitsland en Nederland. Daar hebben we de universiteiten van Leiden en Amsterdam, en dan zijn er ook nog universiteiten in Engeland en Frankrijk. Via die universiteiten en de overheden van die landen kunnen we een model vormen van Europese islam.

Ik wil het ook hebben over de hervorming van de Moslimexecutieve in België. Ik gaf in het begin een voorbeeld van iemand die 24 uur in de moskee verblijft, de kinderen niet de baas kan, niets van integratie kent, de taal niet kent, maar enkel zijn lokale cultuur kent. Als die wordt gekozen, vallen de intellectuelen uit de boot.

Wat me dwars zit, is waarom de overheid niet gedacht heeft aan gemengde huwelijken. Iemand die trouwt met een Vlaamse man of vrouw is het beste voorbeeld van een persoon tussen twee culturen. Een Marokkaan of een Turk met een lange baard, die niets weet, moet worden geïntegreerd. Hij komt onze problemen oplossen, terwijl hij zelf een probleem is. Daarom vraag ik de leden van de commissie Onderwijs, het Vlaams Parlement en desnoods het Federaal Parlement, na te denken over een soort hervorming van de Moslimexecutieve, en vooral over het coöpteren van bepaalde intellectuelen plus een procent uit gemengde huwelijken. Die mensen kunnen ons veel helpen, ze houden rekening met twee culturen.

Zo kunnen we vermijden wat er is gebeurd bij de examens voor de inspecteurs van islamitische leerkrachten. De Marokkanen willen een Marokkaan, de Turken willen een Turk en de derde was een sjiiet, terwijl de sjiieten op wereldniveau minder dan 10 procent uitmaken. In België zijn er weinig van. Het is hun recht, ik ben daar niet tegen. Maar de anderen die Belgen zijn en die aan de voorwaarden van inspecteur voldoen, vallen allemaal weg. Ik weet hoe de inspecteurs gekozen zijn. Ik vind het nog altijd vreemd dat een van de drie inspecteurs het Nederlands nog niet machtig is. Op elke studiedag zie ik hem de tafels schikken, terwijl de andere inspecteurs zitten te praten. Waarom is hij dan inspecteur? Een andere inspecteur werd op voorhand gekozen. Iemand ging naar een interview en kreeg te horen dat de interviewers moesten gaan eten. Eten is belangrijker dan inspectie, want ze hebben al een inspecteur gekozen. Waarom moet de kandidaat daar dan naartoe gaan?

Ik wil tot slot benadrukken dat de hervorming van het islamitisch instituut in België belangrijk is. Zo ook de samenwerking met de Europese landen om een westerse islam te vormen. We hebben een Balkan-islam, maar waarom hebben we geen Europese islam?

Ik wil een zin van mevrouw Kanmaz lenen, als dat mag. “We moeten rekening houden met diversiteit binnen de opleiding.”. Dat is heel belangrijk: kennis nemen en geven, kinderen in openheid naar de toekomst sturen. Ik dank u.

3. Vragen en opmerkingen van de leden

De heer Wim Van Dijck: Ik heb met aandacht de presentaties gevolgd van de drie sprekers. Het is heel goed dat u, mevrouw Kanmaz, bent vertrokken van de realiteit in Vlaanderen, dus van de verschillende groepen, van de versnippering. Men mag dromen van een Vlaamse islam, maar vooralsnog is die er niet. Ik kan me voorstellen dat er vanuit een aantal groepen tegenwerking zal zijn tegen een imamopleiding of dat ze er geen vragende partij voor zijn om voornamelijk twee redenen: een verlies aan controle van groepen die onder buitenlandse supervisie staan, zoals Diyanet, maar soms ook inhoudelijke bezwaren.

Mevrouw Kanmaz, u stelt terecht een aantal voorwaarden voor het welslagen van een imamopleiding. Ze moet gedragen zijn door de gemeenschappen hier en ze moet ingebed zijn in een internationale context. In hoeverre zullen die voorwaarden een invloed hebben op de inhoud van de opleiding?

Ik kan me voorstellen dat een aantal van die groepen het moeilijk zal hebben met wat de professor het buitenperspectief heeft genoemd, de reflectie dus van buiten over de islam. Het zou kunnen dat sommige groepen het daar moeilijk mee hebben en dan afhaken als men dat perspectief in de opleiding stopt. Als we dan toegevingen zouden doen op inhoudelijk of organisatorisch vlak, tot welke toegevingen zouden we bereid zijn?

Het zou kunnen dat bijvoorbeeld Diyanet ermee akkoord gaat om imams die een opleiding in Vlaanderen hebben gevolgd, aan te stellen in sommige van hun moskeeën, maar wel op voorwaarde dat ze een vervolgopleiding volgen in Turkije. Dat zou een voorwaarde kunnen zijn. Zullen we bereid zijn om zulke toegevingen te doen? Als we dat zouden doen,

strookt dat dan nog met de idee van een Europese islam? Als we die toegeving niet doen, lopen we dan niet het risico dat een groot aantal groepen afhaakt, en dat we blijven zitten met een aantal werkloze, weliswaar academisch opgeleide, imams?

De heer Wim Wienen: Voorzitter, ik wil op mijn beurt de sprekers bedanken voor hun uiteenzettingen. Vooral mevrouw Kanmaz wil ik bedanken voor het toch wel heel duidelijke en volledige overzicht van de stromingen binnen de islam. Ik heb daarover toch wel enkele vragen.

Er zijn natuurlijk imams in de diaspora en zij hebben een maatschappelijke rol te vervullen. Ik vraag me af in hoeverre ze conform de leer van de islam kunnen verwestersen. Ik heb trouwens een gelijkaardige vraag wat het binnen- en buitenperspectief betreft. Kan een moslim vanuit zijn geloof, vanuit wat hij heeft geleerd uit de Koran, een soort islamkritiek op wetenschappelijk niveau toepassen? Staat dat niet haaks op het moslim zijn? Ik heb vernomen dat men redelijk strikt is inzake de inhoud van de Koran zelf, het is nog altijd het woord van de allerhoogste zelf, overhandigd aan de profeet. Ik vraag me af in hoeverre een buitenperspectief, zoals professor Van Hecke, het noemde, mogelijk is en niet haaks staat op het effectief moslim zijn.

Mevrouw Kanmaz, u hebt ook gezegd dat er een wens is – en ik heb de indruk dat die er vooral is bij de niet-moslims, maar misschien is die er ook bij de moslims – om te komen tot een Europese of Belgische islam. U zegt dat u specifiek ‘moderne’ islam schrijft omdat die evengoed progressief als orthodox kan zijn. Ik vraag me af of een orthodoxe leer en visie op de islam dan geen probleem is. U zegt dat iedereen de wetten zal aanvaarden, maar dat is logisch, we leven in een rechtsstaat en wie de wet overtreedt, wordt bestraft. Het moet volgens mij ook meer zijn. Wie hier leeft en tot een Europese islam wil komen, moet niet alleen de wetten respecteren, maar ook normen en waarden die doorheen de geschiedenis in onze westerse samenleving zijn opgebouwd. Ik vraag me af hoe zo’n orthodoxe islam daarmee verzoenbaar is. We weten allemaal dat bepaalde waarden en normen die we onder meer uit de Verlichting hebben meegekregen, enigszins haaks staan op wat letterlijk is neergeschreven in de Koran. Ik kreeg hier graag een beetje verduidelijking over.

U had het ook over – en dat heeft ook de laatste spreker enorm benadrukt – aandacht voor diversiteit bij het opstarten van de opleiding en over het feit dat die verschillende vormen van diversiteit moeten worden samengebracht om tot een Vlaamse islam of een Vlaamse visie op de islam te komen. Als we al die verschillen zien tussen de verschillende stromingen in de islam, dan vraag ik me af hoe men praktisch, maar ook inhoudelijk tot dat respect voor diversiteit en tot het samenbrengen van de diversiteit in één imamopleiding zal komen.

Professor Van Hecke, u stelde dat het feit dat zo’n academische opleiding er moet komen, een recht is, louter door de erkenning van de islam. Wat bedoelt u daar juist mee? Waarop baseert u zich om te zeggen dat het een recht is?

Voor een imamopleiding gaat het vooral bij de moslims in Vlaanderen heel erg over een mentaliteitswijziging die moet worden aangeleerd en aangebracht, gelet op de diversiteit. Het voorbeeld van Amsterdam komt uitdrukkelijk aan bod in het voorstel van resolutie van de heer Sannen. Daar is er een academische opleiding, maar er is een scheiding. De ene groep erkent de opleiding en volgt die ook. Een andere stroming binnen de islam in Nederland erkent die niet en volgt die niet. Hoe zullen we dit probleem in de mogelijke Vlaamse opleiding proberen aan te pakken? Hoe zullen we dergelijke dingen proberen te vermijden?

Mevrouw Vera Celis: Voorzitter, ik zou heel graag op mijn beurt de drie sprekers danken voor hun heel interessante betogen.

U houdt natuurlijk – heel terecht – een pleidooi voor een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen en het behalen van een academische graad. Dat is heel terecht, maar degenen die de opleiding zullen volgen, zullen voornamelijk jongeren zijn. Hebt u er enigszins zicht op hoe groot de bereidheid van jongeren is om de opleiding te volgen?

En waarom blijft de godsdienst zo fundamenteel bij die jongeren? Ik verduidelijk even wat ik hiermee bedoel. Ik ben acht keer in Jordanië geweest en ik heb nooit meer hoofddoeken gezien dan die achtste keer. In een moslimland zie ik dus eigenlijk een radicalisering en ik zie die ook in onze maatschappij. Mevrouw Kanmez verwees naar de broederschappen. Er zijn heel hoog opgeleide leden van zulke broederschappen. Ik schrok toen ik bij Hamas en de Fatah-beweging zag hoeveel hoogopgeleide jonge mensen voor radicale wegen kiezen. Bij de vertaling in opleiding beangstigt het mij een beetje dat de godsdienst blijkbaar zo enorm belangrijk blijft. Is dat ook zo? Klopt dat?

Als ze instromen en ze willen een academische graad halen, dan is dat bijzonder fijn. Ik deel de mening dat, hoe meer iemand gestudeerd heeft, hoe beter hij of zij ervoor staat, maar ik maak me toch zorgen. Is het niet de weg naar radicalisering?

Ik heb onlangs een opening bijgewoond van een ontmoetingsruimte in de gemeente waar ik vandaan kom, een ontmoetingsruimte voor verschillende culturen. Ook daar kwam godsdienst in de rand eventjes ter sprake. Het viel me op dat een moslim die een aantal rijen voor me stond een boekje in de hand had. Ik heb het boekje niet kunnen inkijken, ik heb alleen de titel kunnen zien: ‘Wat zegt de islam over de omgang met niet-gelovigen?’. Wij proberen altijd dialoog en openheid na te streven. Wij proberen altijd om consensus en vertrouwen te zoeken. Is er vanuit de islamitische gemeenschap en de enorme verdeeldheid erbinnen, geen probleem inzake uniformiteit en een draagvlak voor onze maatschappij? Er wordt enorm veel geïnvesteerd in het opstarten van een dialoog, maar anderzijds heeft precies daar iemand een boekje vast over de vraag hoe ze vanuit de islam kunnen omgaan met niet-gelovigen. Is dat niet een beetje contradictorisch?

Ik heb eigenlijk één fundamentele vraag in heel mijn betoog. De academische opleiding is heel goed, maar gaan we daarmee vanuit de hoogopgeleiden, wegens wat ik zie in de maatschappij op het vlak van radicalisering, niet de verkeerde weg op?

Mevrouw Goedele Vermeiren: Voorzitter, geachte sprekers, hartelijk dank voor uw interessante uiteenzetting. Ik heb hier eigenlijk uiteenzettingen gehoord vanuit twee verschillende invalshoeken. Mevrouw Kanmaz had het vooral over de imamopleiding. Het voorstel van resolutie gaat vooral over de universitaire opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen, waar de imamopleiding eigenlijk buiten staat. Er is in het laatste artikel wel opgenomen dat er naast de universitaire opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen nog moet worden ingezet op een imamopleiding, maar wij hebben die losgekoppeld van het voorstel van resolutie omdat het hier echt gaat over de universitaire opleiding Godsdienstwetenschappen, zoals er binnen de godsdienstwetenschappen ook een theologische opleiding bestaat – professor Van Hecke verwees er al naar – en een protestantse opleiding. Die laatste staat net iets buiten de katholieke universiteit. Als ik het me goed herinner hebben ze een aparte instelling.

Het is wel interessant te horen, mijnheer Shattour, dat u vooral spreekt over het belang om leerkrachten goed op te leiden. Zij vormen de basis voor de integratie van jongeren. Een opleiding op niveau is voor hen essentieel. U refereerde dan even aan een toets waaraan u was onderworpen maar die niet goed was. Deskundigheid is dus belangrijk, en in het voorstel van resolutie wordt daaraan aandacht besteed. Mensen met een universitaire opleiding waarin zowel het binnen- als buitenperspectief belangrijk zijn, zouden dan kunnen doorstromen als leerkrachten derde graad.

Mijn eerste vraag is dezelfde als die van mevrouw Celis. Klopt het dat in de gemeenschap de interesse hiervoor zou kunnen groeien? Staat men open voor een dergelijke opleiding? Mevrouw Kanmaz, u sprak vooral over de imamopleiding. Ik zou willen weten hoe wij naar een westerse islam kunnen evolueren. Want moslims die hier wonen zijn eigenlijk Vlamingen, zo zei u zelf. U had het over de broederschappen, de Marokkaanse en Turkse achtergrond, de Balkanvolkeren. En u zei dat een voortgezette opleiding niet zal volstaan omdat een imam het Arabisch moet beheersen, en men dus in het secundair onderwijs al met een opleiding moet beginnen. Kan de universitaire opleiding zoals wij die in het voorstel van resolutie vragen, deel uitmaken van die imamopleiding? En verwacht u dat in het secundair onderwijs cursussen Arabisch worden gegeven?

De heer Ward Kennes: Wij kregen hier vanuit verschillende invalshoeken een goede kijk op het voorstel. Mensen die deze opleiding zullen gevolgd hebben, kunnen verschillende rollen in de samenleving vervullen: in de moskeeën, maar ook in het onderwijs.

Professor Van Hecke, ik heb drie vragen. Een: is er een draagvlak in de universitaire wereld voor die opleiding? Zijn er samenwerkingsverbanden tussen universiteiten mogelijk? Of zou die opleiding het best aan één universiteit worden aangeboden? Welke financiële ondersteuning verwacht men te krijgen? Komt er dubbel gebruik met cursussen die nu al worden aangeboden?

Twee: binnen welke termijn kan een opleiding worden opgestart?

Drie: aangezien de vraag is opgeworpen of de diversiteit van de islam geen hinderpaal is om een opleiding aan te bieden, vraag ik me af of uw ervaring ons iets leert over universitair onderwijs en diversiteit in de katholieke godsdienst.

Mevrouw Kanmaz, het enthousiasme van de commissie voor een vooropleiding in het secundair onderwijs is erg klein. Dat kwam in uw slotconclusies aan bod, terwijl dat in Vlaanderen een problematisch idee is. Kunt u daarover iets meer zeggen? U hebt de diversiteit in Vlaanderen concreet gemaakt en goed geschetst. Ik miste echter een verwijzing naar de Vlaamse islam. Hoe ziet u die evolutie naar een Vlaamse islam? Is er een Vlaams kader nodig om een universitaire islamopleiding aan te bieden?

Mijnheer Shattour, wat is uw mening over een vooropleiding in het secundair onderwijs? In welke mate is volgens u de diversiteit een overkoombaar probleem? Ik denk dat u zelf de noodzaak van een westerse, Europese en Vlaamse islam ziet.

Mevrouw Yamila Idrissi: Ook ik dank de sprekers voor hun zeer interessante uiteenzettingen. Ik denk dat de overheid een vorm van mea culpa moet slaan. De islam is al in 1974 erkend. In 2004 is het eerste Eredienstdecreet goedgekeurd. In die tussenperiode gebeurde heel weinig of niets. Vlaanderen keurde in 2007 de eerste moskeeën goed. Het waren er zes: vier Turkse, één Marokkaanse en één Pakistaanse. Vandaag hebben wij terechte vragen en kritieken, maar de overheid moet ook de eigen rol in ogenschouw nemen. Men kan niet jarenlang een en ander negeren, en dan eenzijdig op tekortkomingen wijzen.

In mijn omgeving zie ik erg veel jongeren die hongeren naar kennis over de islam. En er valt eigenlijk niet zo veel kennis te vergaren, en dat is zeker in het Nederlands het geval. Er zijn geen of weinig officiële instanties die op een objectieve manier de islam uiteenzetten. Mevrouw Kanmaz, u schetste zeer goed de verschillende strekkingen. Dat is natuurlijk een momentopname. U sprak onder meer over de arabophone strekking, maar bij ons zijn de Berbers, die daartoe niet behoren, de grootste groep. U sprak ook over de vier rechtsscholen. Bij mijn weten is de islam geen monolithisch blok en spreken we binnen vijftig of honderd jaar misschien wel over een vijfde rechtsschool, namelijk de Europese islamrechtsschool. Dat zou weleens de evolutie kunnen zijn, aangezien er een grote groep moslims en veel beweging in Europa is. Ik ben het volledig eens met wat professor Van

Hecke zegt. De interne en externe discussie is er. De logica der dingen zal zijn dat daar een Europese islam uit voortkomt.

De vraag is voor mij niet of er binnen de gemeenschap voldoende interesse bestaat voor zo'n opleiding, maar wel of de samenleving het kan opbrengen, of ze het belangrijk vindt in zo'n opleiding te voorzien.

Ik ben ervan overtuigd dat die interesse er zal zijn. En zelfs indien die interesse er niet zou zijn, moet je het toch aanbieden, omdat die honger en dorst er is.

Ik ben het eens met de vragen die hier werden gesteld over het secundair onderwijs. Misschien kunnen er keuzevakken Arabisch worden georganiseerd. Eventueel moet je die zelfs niet opnemen in het curriculum, maar kun je toch op zijn minst de mogelijkheid aanbieden een paar uren les Arabisch te krijgen. Kunt u daar wat duiding over geven?

Mevrouw Kanmaz, professor Van Hecke, mijnheer Shattour, wat zijn volgens u de goede voorbeelden in Europa? Op welk voorbeeld moeten we ons richten om een stap in de goede richting te zetten?

Een collega vroeg zich daarnet af of islamkritiek wel mogelijk is. Bij mijn weten alvast wel. Mohammed Arkoun, die lesgeeft aan de Sorbonne, is een van de eminente, liberale islamdenkers die zeer kritisch naar de islam kijkt. Idem dito wat Rachid Benzine en Abu Zayd betreft. De islam vandaag is dus niet monolithisch. Het is ook onze verantwoordelijkheid om die discussie binnen de samenleving te voeden en daar op een juiste manier mee om te gaan.

Mevrouw Khadija Zamouri: Voorzitter, ik dank alle sprekers voor hun interessante inbreng.

Mevrouw Kanmaz, u hebt een interessant overzicht gegeven. Net zoals mevrouw Idrissi, heb ik opgemerkt dat er hier en daar iets aan uw overzicht ontbrak, maar erg is dat niet. Zou u een dergelijk overzicht ook kunnen maken voor andere monotheïstische godsdiensten?

Voorzitter, hoewel de hoorzitting als onderwerp de oprichting van een universitaire opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen heeft, viel het erg op dat het accent vooral op imamopleidingen lag.

Professor Van Hecke, net als de heer Kennes ben ik heel geïnteresseerd in de opleiding Theologie en Religiewetenschappen. Wie schrijft zich vandaag de dag in voor zo'n opleiding? Naar waar stromen die studenten uit? Waar werken zij? Hebt u daar een zicht op? Kunt u de diversiteit die mevrouw Kanmaz daarnet weergaf, terugvinden binnen de grootchristelijke religie? Ik ben daar niet zo vertrouwd mee, maar ik denk bijvoorbeeld aan het calvinisme, het lutheranisme, het protestantisme enzovoort.

Professor Van Hecke, ik ben het met u eens dat het om een brede opleiding moet gaan. U zei echter ook dat het niet enkel om een imamopleiding mag gaan. Op dat vlak begrijpen we elkaar blijkbaar niet zo goed. Voor mij gaat het namelijk niet – ik benadruk 'niet' – om een imamopleiding. Het gaat over een academische opleiding en niet over een imamopleiding.

Mijnheer Shattour, u schetst de huidige toestand op een interessante manier. Het belangrijkste punt dat u aanhaalde, is voor mij het tekort aan deskundigheid. Zo sprak u over die inspecteurs en de leerkrachten islam die geen Nederlands spreken.

Ik volg u minder in uw discours over de imams in de moskee. Dat laat ik dan ook terzijde.

Mijnheer Shattour, ziet u, wat de deskundigheid van die leerkrachten en inspecteurs betreft, een toenaderingspoging met zo'n universitaire opleiding? Of hoe denkt u dat u dat probleem zou kunnen oplossen, mocht u aan zet zijn?

Indien we niet kritisch kunnen omgaan met de islam of geen islamkritiek kunnen leveren, is het moment inderdaad aangebroken om dat net wel te doen. Het moment is aangebroken, tot spijt van wie het benijdt. Met zo'n islamopleiding aan de universiteit zitten we volgens mij alvast op de goede weg.

Mevrouw Fatma Pehlivan: Voorzitter, ook ik dank de sprekers voor hun waardevolle inbreng.

Ik sluit me aan bij wat mevrouw Zamouri heeft gezegd. Het voorstel van resolutie is zeer specifiek toegespitst op de inrichting van een universitaire opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen. Op een bepaald moment ging het tijdens deze hoorzitting echter te veel over de praktijk, de islamleraar. Vanuit zijn ervaring aan de universiteit was de toelichting van professor Van Hecke uiteraard waardevol. Ook mevrouw Kanmaz en de heer Shattour hebben naar mijn gevoel perfect geschetst dat er echt nood is aan een opleiding Islamitische Godsdienstwetenschappen.

Mijnheer Shattour, u hebt een aantal problemen geschetst van jongeren die op zoek zijn naar hun eigen identiteit.

Mevrouw Kanmaz, u hebt de diversiteit geschetst die zou moeten worden vertaald in dergelijke opleiding. We mogen de islam niet beschouwen als een monolithische godsdienst, want er bestaan verschillende richtingen, scholen en ook verschillen binnen de grote allochtone gemeenschap die hier is. Zo is er bijvoorbeeld een verschil tussen de Tunesiërs, de Algerijnen enzovoort. We moeten die grote diversiteit integreren in de opleiding.

Als we naar een Europese islam willen, moeten we de nadruk kunnen leggen op die diversiteit. Juist door die grote diversiteit, en door een wetenschappelijke opleiding, kun je ook een discussie opstarten. Laat de islam kritiek toe of niet? Kun je daarover discussiëren of niet? Mijns inziens is die grote diversiteit net een meerwaarde om een lans te kunnen breken om daar intern over te praten, op een intellectuele manier, en niet op de straat, zoals de heer Shattour daarnet illustreerde. Daar heeft de gemeenschap nood aan, om een houvast te hebben.

Mevrouw Kanmaz, uw studie beslaat Vlaanderen en België. Kunt u ook een overzicht geven van wat zich afspeelt in andere Europese landen? Zien we daar hetzelfde plaatje?

U zei dat die diversiteit een uitstraling moeten krijgen in de opleiding. Maar kan dat zonder de herkomstlanden erbij te betrekken, zonder bijvoorbeeld Diyanet erbij te betrekken, zonder de alevitische gemeenschap of andere gemeenschappen erbij te betrekken?

Professor Van Hecke, is er een draagvlak in onze universiteiten om daar voluit voor te gaan? Er is wel een islamopleiding, maar eigenlijk gaan we daar niet voluit voor. Zijn er andere bestaande voorbeelden, zoals Amsterdam, die ervoor zorgen dat we hier het warm water niet moeten uitvinden? Zijn er in Europa opleidingen waar we ons op kunnen baseren voor de opstart of waarmee we kunnen samenwerken?

Tot slot heb ik nog een algemene vraag. Wat is een Europese islam en wat is een Vlaamse islam?

Mevrouw Elisabeth Meuleman: Het onderwerp van het voorstel van resolutie is de oprichting van een universitaire opleiding islamwetenschappen, maar tegelijk moeten we bekijken wat de finaliteit van zo'n opleiding is. We willen beter opgeleide islamleerkrachten, en dan lijkt het mij zeer realistisch om daar zo'n opleiding voor in het leven te roepen. De vraag is dan hoe realistisch het is om te denken dat we daar ook imams zullen kunnen opleiden. Zullen zij dan ook aanvaard en tewerkgesteld worden in zo'n gemeenschap? Het zal niet gemakkelijk zijn om daarvoor een draagvlak te creëren.

Ik meen dan ook dat we meteen wat ruimer moeten kijken en op een laagdrempelige manier de imams en islamleerkrachten die er nu zijn, en die theologisch geschoold zijn, maar vaak niet hier, al moeten bijscholen of nascholen, zodat zij op de hoogte zijn van onze maatschappelijke context en van de Europese context waarin ze zich nu bevinden. Dat moet mijns inziens prioritair worden aangepakt. We moeten onze scope dus verruimen en een aantal andere zaken meenemen, want het is misschien weinig realistisch, maar wel heel belangrijk dat we Europese imams krijgen.

De heer Ludo Sannen: Ik wil op mijn beurt de sprekers danken. Mijn ideeën zijn voldoende bekend via de conceptnota. We hebben die geconcretiseerd in een voorstel van resolutie. De scope in het voorstel van resolutie is inderdaad beperkt, maar we hebben dat heel bewust zo gedaan. Mevrouw Kanmaz heeft duidelijk gemaakt dat er problemen zijn bij de imams. De heer Shattour heeft de problemen aangekaart met betrekking tot de kwaliteit bij de leerkrachten. Ik onderken die problemen, maar hoe kun je die oplossen als je niet zorgt voor goede, academische kaders die input kunnen leveren?

U moet eens nagaan wat in de gewone lerarenopleiding islam wordt gegeven en welke kwaliteit daar aanwezig is. Dat is net de scope van dit voorstel van resolutie: het creëren van een bepaalde expertise, opdat al de rest gerealiseerd kan worden. Nu heb je geen kaders, geen mensen om die bijkomende vorming en die kwaliteitsverhoging te realiseren.

Ik begrijp dat sommigen dachten dat ze hier in de verkeerde hoorzitting zaten, maar het is goed dat er eens geïllustreerd is dat er zowel bij imams als bij de leerkrachten, en waarschijnlijk ook bij de religieuze consulenten, een kwalitatief probleem is. Het is niet zo dat al die mensen een academische opleiding moeten volgen, maar we moeten er wel voor zorgen dat we academische kaders hebben.

In een samenleving die zichzelf respecteert, vind ik het een plicht om over een fenomeen dat zo aanwezig is, op een academische manier na te denken. Het is absurd dat wij niet op een academische manier bezig zijn over het fenomeen islam en de verschillende stromingen van moslims die hier aanwezig zijn. Een samenleving die zichzelf een kennissamenleving noemt, heeft de plicht om dat te doen. Het is geen recht, het is een plicht. Daaruit kan dan een academisch kader voortvloeien, waarvan ik het belang al heb aangegeven.

Professor Van Hecke, in welke mate is die diversiteit overal aanwezig? U sprak ook over binnen- en buitenperspectief. Het buitenperspectief, dat zijn de verschillende menswetenschappelijke reflecties op de religie, maar ik kan me voorstellen dat ook in het binnenperspectief de verscheidenheid aanwezig zal zijn. Het binnenperspectief is vanuit een gelovige visie nadenken over je geloof. Kun je in de huidige theologische opleiding, die in Leuven toch aanwezig is, namelijk de rooms-katholieke, ook die ruimte en die diversiteit inbrengen in dat binnenperspectief?

Een academische opleiding dient, wat mij betreft, niet om een Vlaamse of een Europese islam te creëren. Een academische opleiding dient om vanuit onze context na te denken over de islam. Hoe de beleving en de inbedding van de islam dan gebeuren, zal vanuit een buitenperspectief door sommigen beschouwd worden als een Europese islam. Maar dat is een beschrijving van een islambeleving. Uiteindelijk is de islam de islam. De vraag is hoe je die beleeft, hoe je die waarmaakt. Anderen zullen dan beschrijven dat de islam zich

in Europa op een bepaalde manier ontwikkeld zal hebben. Als die zich op een bepaalde manier kan ontwikkelen, is dat juist omdat er vanuit een academisch niveau over de islam wordt nagedacht, binnen de context waarin we leven. Dat zal zich vertalen in de beleving van imams en leerkrachten, en uiteindelijk in de beleving van de islam. De maakbaarheid van de religie lijkt mij een illusie. Dat kan, denk ik, niet de bedoeling zijn van een academische opleiding.

De heer Boudewijn Bouckaert: In de commissie bestaat de indruk dat dit een goed initiatief is. Alleen zijn er vragen bij de werkbaarheid. Zal dit initiatief geen slag in het water zijn? Zal dat het effect hebben dat de initiatiefnemers verwachten? De sprekers stellen die werkbaarheid toch enigszins ter discussie.

Ik heb met veel belangstelling geluisterd naar het overzicht van mevrouw Kanmaz over de heel sterke diversiteit in de islam. Zij deelt de stromingen vooral volgens geografische herkomst in en niet volgens ideologie of theologie. En uit de opmerkingen van de heer Shattour maak ik op dat de geografische herkomst heel determinerend is in sociaal opzicht. Dat werkt door in de sociale contacten. Zal die diversiteit geen belemmering vormen voor de academische vorming, die de moslimbevolking in horizontale zin – u begrijpt wat ik bedoel – moet aanspreken? Om het plastisch en een beetje populistisch uit te drukken: als je een Marokkaanse professor benoemt, zullen de Turken dan niet zeggen dat ze daarin niet geïnteresseerd zijn? Als die geografische verschillen zo belangrijk zijn, wordt het echt zeer moeilijk om een gestructureerde opleiding te geven in de islam.

Professor Van Hecke, is dat niet te veel geboetseerd op het beeld dat we hebben van de katholieke godsdienst, die zeer sterk geïnstitutionaliseerd is, met pausen en een congregatie van geloofsleer en een uitgebouwde geloofsleer? Dan kun je systematisch doceren. Dat is een traditie die al een paar duizend jaar oud is. En kan zo iets ook voor de islam, met al die diversiteit?

Mevrouw Kanmaz en de heer Sannen hadden het al over het probleem van een westerse islam. Mevrouw Kanmaz zegt dat het evengoed kan zijn dan je hier geen westerse islam hebt, maar de islam in het Westen. Dat is niet hetzelfde. Je zou hier een reproductie krijgen van ultraconservatieve stromingen die in andere landen bestaan. Ik dacht dat de achterliggende idee van de opmerking van de heer Sannen was dat we een islamtraditie zouden moeten kunnen stimuleren die de humanistische normen en waarden die aan de grondslag liggen van onze grondwetten en wetten internaliseert. Je kunt dat natuurlijk niet maken. Ik, als liberaal, geloof absoluut niet in de maakbaarheid van samenlevingen, maar je kunt wel duwtjes geven en stimuleren. Dat is toch heel belangrijk. Ik hoor radicale moslims altijd zeggen dat ze de wetten in ons land willen respecteren, terwijl ze in het achterhoofd blijkbaar de gedachte houden dat ze, zodra ze de meerderheid hebben, die wetten eens grondig zullen wijzigen in hun zin. Het gaat om meer dan de wetten en grondwetten respecteren, het is de filosofie die erachter steekt die moet worden gerespecteerd. En die filosofie is ontstaan vanuit de Verlichting. Dat betekent dat godsdienst een individuele keuze is en dat je die individuele keuze respecteert.

Ik ben zelf betrokken bij de Beweging van Belgische Ex-moslims. Ik ervaar dat mensen die uit de islam willen stappen, het niet gemakkelijk hebben. De fundamentele regel dat godsdienst een individuele vrije keuze is en dat dat moet worden gerespecteerd en dat de staat geen vehikel is om de godsdienst op te leggen, wordt daar niet gerespecteerd. Die normen en waarden moeten worden geïnternaliseerd. Je moet daarin geloven. Dat is de wijze waarop je islamisme moet beleven. Dat noem ik een Europese islam. Je zou het ook kunnen hebben over een gesecculariseerde islam. Heel veel autochtone Vlamingen wensen dat er zich zo iets zou ontwikkelen.

Voor de rest is er geen enkel probleem. De islam moet zijn veroveringsperspectief opgeven. In dat perspectief wil hij de staat veroveren en een integristische moslimsamenleving

maken. Dat werkte bij de katholieken tot in de 19e eeuw door. Ik geef rechtsfilosofie. Ik heb thuis de cursus liggen van professor Jacques Leclercq, uit Franstalig Leuven. Hij zei tot in de jaren 30 dat we moesten streven naar ‘un état chrétien’. De integristische traditie van het katholicisme ligt nog niet zo lang achter de rug. We zouden niet graag hebben dat ze herleeft via de islam.

Ik heb nog een plaagvraagje. Zou er een probleem ontstaan indien de professoren in de islamopleiding vrouwen zijn? Zouden imams les willen krijgen van vrouwelijke professoren?

4. Antwoorden van de sprekers

4.1. *Antwoorden van mevrouw Meryem Kanmaz*

Mevrouw Meryem Kanmaz: Ik heb alle begrip voor de vrienden in de zaal met gevoeligheid voor de Berbergemeenschap. Daarom spreek ik in mijn classificatie expliciet over Maghrebijnse en arabofone moslimgemeenschappen en niet enkel over arabofone. De ideologisch, religieus-confessionele indeling die ik heb gemaakt, geldt ook voor de Berbers-Marokkaanse gemeenschap in België.

De laatste vraag, over de politieke islam en het veroveren van de staat, behandel ik eerst. Zelfs binnen de politieke islam, bij de mensen van Hamas, de AK-partij (Adalet ve Kalkınma Partisi) in Turkije, de Refah-partij, het Front Islamique du Salut (FIS) in Algerije, de Moslimbroeders in Egypte – zelfs binnen de politieke islam of het islamisme, zoals het in de jaren 70 is ontstaan, is de idee dat we de staat in handen moeten krijgen, achterhaald. Hun eigen intellectuelen hebben die idee opgegeven. Daarom spreekt de literatuur vandaag niet meer over ‘islamisme’ maar over ‘post-islamisme’. Die bewegingen ontwikkelen zich tot democratische partijen die aan het verkiezingsproces deelnemen. Zo is de Turkse AK-partij van Recep Tayyip Erdoğan de erfgename van de islamisten, die in de jaren 70 verklaarden dat ze de staat in handen wilden nemen. Er is ook intern een wijziging in de strategie. Wat hun ‘hidden agenda’ is, weten we natuurlijk niet. Maar ze aanvaarden het politieke spel. Heel interessant is bijvoorbeeld dat de Nour-partij in Egypte, een salafistische organisatie, aan het politieke proces deelneemt. Het is de eerste keer dat dat zich in de islamitische wereld afspeelt. Van de Moslimbroeders weten we al heel lang dat ze aan het politieke spel deelnemen.

Het is heel interessant om te bekijken wat de deelname van een fundamentalistische beweging of partij aan het politieke proces doet met die partij. We vermoeden dat zij zich zullen inschrijven in het politieke democratische denken. Dat is nu gaande en dat is dus op zich bijzonder interessant.

Dan was er een vraag of het nu een imamopleiding is of een opleiding Islamitische Theologie. Excuseer me als daarover een misverstand bestaat. Ik wilde de context schetsen van het ontstaan van de vraag naar het voorstel van resolutie vandaag, naar de oprichting van de opleiding Islamitische Theologie. Al tien, twintig jaar stellen we ons die vraag achter gesloten deuren. Die vraag komt wel degelijk vanuit de nood aan religieuze kaders, in concreto voor de Belgische setting, aan imams en islamleerkrachten. Ik heb geprobeerd de evolutie te schetsen. Misschien heb ik niet duidelijk genoeg gemaakt dat mijn opmerkingen niet altijd een reactie waren op het voorstel van resolutie, maar op het hele proces dat al een tijdje aan de gang is.

Dan komen we tot het fameuze woord dat ikzelf heb aangebracht en dat hier constant aan bod is gekomen: ‘diversiteit’. Daarover valt heel veel te zeggen, in het bijzonder als mijn pleidooi voor diversiteit tegenover een Europese, Vlaamse, Belgische, moderne of andere islam wordt gesteld. Voor mij sluit het een het ander niet uit. Ik vind diversiteit binnen de

islam en de islamitische gemeenschappen zo belangrijk omdat ik het vergelijk, niet met het katholicisme – want dat zou fout zijn –, maar met het christendom.

In België zijn op dit moment zes erediensten erkend, waaronder de islamitische en de joodse, maar daaronder zijn het varianten binnen het christendom: anglicaanse, protestantse, Grieks-orthodoxe en katholieke godsdienst. Binnen de christelijke traditie erkennen we verscheidenheid en diversiteit als een rijkdom, als een feit, als iets dat we moeten bewaren en zeker niet overboord gooien. Alleen doen we dezelfde oefening niet voor de islam. Dat is al een belangrijk element.

Er zijn verschillen tussen de moslims in België. Het lijkt alsof het een geografische indeling is, maar dat is omdat we in de diasporacontext zitten. Islam in België is een immigrantengodsdienst of is zo ontstaan. Ik kan niet doen alsof dat niet waar is, ook al zou ik willen verkondigen dat we allemaal Belgen zijn. Dat is wel zo, maar we hebben natuurlijk allemaal verschillende roots. We gaan er vandaag van uit dat je perfect multipele loyaliteiten en identiteiten kunt hebben, zonder minder Belg te zijn. Daarom moet je nog niet alles overboord gooien.

Het lijkt een geografische verscheidenheid, maar het is het product van 1400 jaar islamitische geschiedenis en beschaving. Als ik het heb over een Turkse traditie in België, dan heb ik het niet alleen over de Turken in België, dan heb ik het over 500 jaar islamitisch kalifaat in handen van het Ottomaanse rijk. Ook dat bedoel ik dan. Als die Turken in België komen, nemen ze ook die theologische, culturele, religieuze en politieke erfenis van die 500 jaar mee. Dat bedoel ik met dat te bewaken.

Als ik het heb over een Pakistaanse islam – er zijn Deobandi en Barelvi –, dan nemen die een hele traditie mee. Ik pleit er werkelijk voor de diversiteit te behouden en de tradities te bewaren, omdat ik denk dat het de enige garantie is voor een open islam, een islam die leert van elkaar. Net zo erg als de autochtone Vlaming of de niet-moslim vandaag in contact komt met diversiteit, zowel etnisch, linguïstisch als religieus, moeten we ook niet vergeten dat onze moslims voor de eerste keer in 1400 jaar islamitische geschiedenis in contact komen met diversiteit. Een Marokkaan en een Turk hebben nooit met elkaar contact gehad, tenzij in België. Dat zijn goede voorbeelden omdat Marokko een van de landen was die niet onder het Ottomaanse rijk vielen. Het is dus een oefening die we allen maken, niet alleen de niet-moslims of de autochtone Belgen, maar ook de moslims zelf. Daarom pleit ik er heel erg voor die diversiteit te bewaren en niet om ze tegenover een Europese islam te plaatsen.

Mijn voorzichtigheid bij het gebruik van de term ‘Europese islam’ is net omdat er in beleidskringen constant verwarring over is. Tien, vijftien jaar geleden begonnen vanuit beleidskringen – ministers van Justitie die zich bogen over de erediensten – de eerste stemmen op te gaan voor een Europese islam. Er werd nooit bijgezegd dat dat een moderne islam moest zijn. Toen we dan tien jaar geleden de eerste dames met hoofddoek zagen, die in allerlei fora optraden en perfect Nederlands, Frans en andere Europese talen spraken, die pleitten voor godsdienstbeleving en islamitische identiteit, schrokken we ons een hoedje. Wij dachten dat moslims van eigen bodem die onze taal spreken en hoogopgeleid zijn, minder religieus zouden zijn. Dat is het enige waar ik op wil wijzen.

Dan kom ik terug op de vraag van mevrouw Celis. Niets wijst erop dat je, als je hoogopgeleid bent, meer seculier zou zijn. Trouwens, godsdienstsociologen, waarvan de top aan de KU Leuven zit, wijzen er sinds de jaren 60 op dat de seculariseringstheze niet meer opgaat. Die these zegt dat hoe meer een land gemoderniseerd en geïnstitutionaliseerd is, hoe minder godsdienstig en hoe meer seculier het zal zijn. Van die hypothese zijn we al lang afgestapt. De Verenigde Staten en Japan wijzen er bij uitstek op dat ze niet opgaat.

West-Europa, eigenlijk Noordwest-Europa zonder het zuiden, vormt wereldwijd de uitzondering op het omgaan met religie. Nu, we zijn ook maar wie we zijn. We zijn het product van dat denken. We dachten inderdaad dat opleiding gepaard ging met kritische vragen en dat er binnen een persoon dus gaandeweg ook minder plaats is voor religieuze identiteit. Het is een oefening die we nu allemaal aan het maken zijn. God is terug, en niet alleen in de wereld, maar ook in West-Europa. Dat is even schrikken voor kinderen van de Verlichting. Het is echt een moeilijke oefening. Tijdens gesprekken en debatten merk ik dat dit de moeilijkste oefening is die we moeten maken. Maar ik denk dat het niet erg is dat God terug is. We denken aan de God van de tijd van de Verlichting, waartegen de Verlichting zich ook heeft verzet. Maar vandaag kunnen we naar een andere interreligieuze, interculturele omgang met religie gaan. De uitdaging ligt bij ons allemaal. Het moet geen doemscenario zijn.

Er is inderdaad wereldwijd een renaissance van islam. Maar dat is veeleer een politiek antwoord, als een groot verhaal. In de jaren 60 waren dat seculiere verhalen, pan-Arabisme, of het Arabisch nationalisme of een links verhaal in de Arabische wereld dat jongeren mobiliseerde. Dat verhaal werkt niet meer. We zien inderdaad een nieuw verhaal opsteken, en dat is tot vandaag nog altijd een islamitisch verhaal.

Sommige auteurs zeggen provocerend dat de 21e eeuw de eeuw zal zijn van identiteit, etnische nationale, subnationale, maar ook religieuze collectieve identiteiten. Het lijkt erop dat, hoe meer we met globalisering en superdiversiteit worden geconfronteerd, hoe minder we ermee om kunnen gaan, en hoe meer we de behoefte hebben om collectieve identiteiten af te bakenen. In die zin is er inderdaad een renaissance. Voor de komende periode voorop het belang van godsdienst in de identiteitsvorming van individuen, maar ook van collectiviteiten.

Wat ik constant hoor, is progressief, modern, open versus orthodox. De vraag wordt gesteld of orthodox of traditioneel zijn dan compatibel is. Toen ik aan mijn onderzoek begon vanuit een Belgische, Vlaamse setting en ook onze buurlanden begon te onderzoeken, schrok ik hard toen ik zag hoe de Nederlandse verzuiling georganiseerd is, puur op basis van religieuze verschillen – ook al kennen wij ook een verzuiling in België. Het betrof vooral de fameuze zwartekousenkerken in Nederland, de streng gereformeerden en zelfs de politieke vertaling van religieuze orthodoxie in het politieke spel in Nederland. In 'Nederland gidsland' bestaat er dus een politieke partij, de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), die geënt is op een strenge protestantse traditie waarbij vrouwen niet aan het politieke spel mogen deelnemen en er grote problemen zijn bij allerhande ethische problemen, maar toch maken ze deel uit van het politieke spel in de Nederlandse rechtsstaat.

Dat bedoelde ik met mijn opmerking over groepen die kiezen voor orthodoxie. De moslims in België vormen 5 procent, daarbinnen zal de orthodoxie misschien 1 procent zijn, in die zin is het aantal verwaarloosbaar. We moeten ons daar niet op blindstaren. Religieus orthodox zijn is op zich niet problematisch. De politieke vertaling ervan hoeft ook niet problematisch te zijn. Ik wil de vanzelfsprekendheid van de term 'orthodox' uitsluiten. U kunt dat voor uzelf vinden en u kunt liever niet hebben dat uw schoonzoon of schoondochter daarmee aankomt, maar in onze democratische samenleving waarin we diversiteit hoog in het vaandel voeren, is het normaal dat het hele spectrum, van modern tot orthodox, er is.

Hoe moeten we de verschillen integreren in een opleiding? Is dat überhaupt mogelijk? Ik denk het wel. Ik kom uit de sociale wetenschappen, maar als we bekijken hoe taalopleidingen in elkaar steken of de richtingen Turkologie of Arabistiek, dan is er een algemene basisopleiding in de bachelors, maar daarna kan men, afhankelijk van de specialisatie, opties kiezen. Dat kan zelfs al in de bachelor-, maar zeker in de masteropleiding. Men kan zich specialiseren in een bepaalde traditie of regio of thematiek. Ik denk dus dat er een algemene basisopleiding mogelijk is, waarna er rekening houdend met de diversiteit

binnen de moslimgemeenschap in België en met de grote tradities binnen de islam, die bestaan en erkend worden door experts, een soort subopleidingen of specialisaties kunnen worden georganiseerd.

Hoe zit het met de vooropleiding in het secundair onderwijs? Ik moet natuurlijk de oefening niet maken op het vlak van haalbaarheid, ik moet het antwoord niet geven op de vraag of het een slimme gedachte is of niet. Ik stel gewoon het volgende vast. Op dit moment is het zo dat voor er een voortgezette opleiding is, imams die in België gevormd worden, jongeren zijn die in de eigen moskee gespot worden omdat ze bepaalde capaciteiten hebben. Ze worden in eigen huis klaargestoomd en gaan daarna naar voortgezette opleidingen of ze gaan bij een andere imam in de leer. Ze zijn er dus al mee bezig vanaf hun zevende of tiende jaar. Ik geef dit gewoon mee. De vraag is of de vier jaar zullen volstaan voor de opleiding tot imam. Waarschijnlijk zullen de moslims dan toch op zoek gaan naar alternatieven op het vlak van bijscholing. Het voorstel van mevrouw Idrissi om Arabisch aan het curriculum toe te voegen, is een mogelijkheid. Ik wou gewoon meegeven dat de opleiding tot imam waarschijnlijk niet in vier of vijf jaar zal gebeuren.

4.2. Antwoorden van prof. dr. Pierre Van Hecke

Professor Pierre Van Hecke: Hartelijk bedankt voor de vragen, die heel divers zijn. Een vraag werd gesteld over het recht dat de islamitische gemeenschap zou hebben op een academische reflectie. Ik ben geen jurist, ik weet dus niet of het een juridisch recht is. Maar ik denk wel dat het een moreel recht is, en misschien is het zelfs een plicht, van elke grote gemeenschap in België of Vlaanderen, zoals de moslimgemeenschap, om na te denken over de eigen identiteit en om dat op een academische en intellectuele manier te doen. Aangezien iedereen de plicht heeft om dat te doen, is er nu in Utrecht ook een universiteit voor humanistiek waar het vrijzinnig humanisme vanuit een binnenperspectief nadenkt over de eigen identiteit. Het is voor alle levensbeschouwingen belangrijk en ik meen dat we daar als samenleving de randvoorwaarden voor moeten creëren.

Een aantal mensen hebben gevraagd of er interesse bestaat voor zo'n opleiding. Ik heb er geen marktonderzoek over gedaan. Ik kan alleen maar zeggen dat in de opleiding 'arabistiek en islamkunde' steeds meer mensen van islamitische achtergrond studeren. Ik heb hen niet geïnterviewd, maar ik kan me voorstellen dat dat is omdat ze op zoek gaan naar een academisch begrip van hun eigen identiteit, van hun eigen achtergrond, ook de religieuze. Heel wat van onze studentes zijn gesluierd, ik veronderstel dus dat ze een islamitische identiteit hebben. Dat komt niet in botsing met de academische opleiding, die zelfs een buitenperspectief heeft. 'Arabistiek en islamkunde' is geen binnenperspectief islamitische theologieopleiding, maar dat is voor hen geen probleem. Integendeel, ze volgen de opleiding vanuit een verlangen – denken we aan de honger en dorst die werden genoemd – naar het op zoek gaan naar de eigen identiteit om er op een wetenschappelijke manier over na te denken. Ik meen dat de interesse er zeker is. Ik denk dat de interesse er ook is buiten het islamitische deel van de bevolking. Ik denk dat ook veel anderen er interesse voor hebben, ook als het een binnenperspectief betreft: wat wordt er nu eigenlijk gezegd, hoe wordt er nagedacht? Ik denk dus dat het wel meevalt met die interesse, maar zelfs als die er niet zou zijn, is het belangrijk om dat debat te openen en om de interesse en de reflectie aan te wakkeren.

Er werd heel wat gezegd over diversiteit. Er kwam ook een vraag naar hoe het dan zat binnen de christelijke traditie en binnen de KU Leuven. De KU Leuven is traditioneel een katholieke universiteit omdat dit land nu eenmaal nogal monolithisch katholiek was. Het is zo dat de theologische opleiding aan de KU Leuven vertrekt vanuit een katholiek perspectief en dat die door de katholieke kerk als ambtsopleiding is erkend en bijgevolg, naast de civielrechtelijke graden, ook canoniekrechtelijke graden verleent. We krijgen in toenemende mate ook studenten uit andere christelijke religieuze tradities. Ze studeren

ook bij ons en dat is geen enkel probleem. Het is niet zo dat de theologie zo monolithisch uitsluitend katholiek is.

Ik zit in heel wat wetenschappelijke gremia en daar weet men vaak niet eens welke precieze achtergrond iemand heeft. Ik zit zelf in het Bijbelonderzoek en ik weet niet of mensen protestants en van welke strekking, of katholiek zijn – na verloop van tijd weten we het misschien wel. Binnen het wetenschappelijk academisch discours gaat het vaak uiteindelijk niet zozeer daarover. Uiteraard zijn er soms meningsverschillen, maar we kunnen daarover op een academische manier van gedachten wisselen. Om kerkrechtelijke redenen moet een aantal professoren katholiek zijn, maar een van mijn collega's in de Bijbelexegese is protestants. We hebben ook iemand uit Egypte, van moslimafkomst, en zij doceert de relaties tussen islam en christendom en de geschiedenis van de islam. Dat is mogelijk, binnen het professorenkorps, maar ook binnen de groep studenten.

De heer Bouckaert insinueerde dat wij eigenlijk niet kunnen vergelijken omdat het katholicisme eerder een monolithisch blok is dat goed in cursussen kan worden verwoord, terwijl dat voor de islam veel moeilijker is. Maar het katholicisme is ook niet zo monolithisch. Er is inderdaad een leergezag, maar een van de belangrijke functies van de Leuvense faculteit bestaat erin een kritische academische stem te zijn die het debat aangaat – ook met het leergezag. Dat zorgt soms voor spanningen, maar dat neemt niet weg dat ook Rome de faculteit nog steeds erkent en dat Rome dus met die diversiteit en die kritische standpunten kan omgaan. De diversiteit gaat soms ver: zo zijn er grote meningsverschillen over de receptie van het Tweede Vaticaans Concilie.

Ook bij studenten zien wij de diversiteit trouwens toenemen. Leuven was altijd vrij liberaal op theologisch vlak, maar steeds meer stellen wij een renaissance van het vrij conservatieve, orthodoxe katholicisme vast. Wij gaan daar niet helemaal in mee, maar wij gaan met die studenten wel in dialoog. Ik was vorige week in twee Oostenrijkse faculteiten, als lid van een visitatiecommissie, en een ervan, die zeer orthodox in de leer is, trekt de jongste tijd erg veel studenten aan. De afgelopen vijf tot tien jaar vervijfvoudigde het studenten-aantal. Jonge mensen gaan die identiteit opzoeken. Dat is geen probleem, maar wij willen hen als academici vormen, en hen dus blootstellen aan externe en interne vragen en kritiek.

Wat het draagvlak bij universiteiten om dergelijke faculteit uit te bouwen betreft, kan ik meedelen dat de KU Leuven, bij monde van de huidige en de vorige decanen altijd een principiële openheid heeft verwoord om dat mee te organiseren. De dialoog met en onder geloofsgemeenschappen is daarbij uiteraard erg belangrijk. Onze katholieke universiteit heeft ervaring met de organisatie van een levensbeschouwelijk georiënteerde opleiding waarin zowel het binnen- als buitenperspectief aan bod komt. Wij zien dat als een academische en intellectuele uitdaging.

De heer Kennes vroeg of er dan een verdubbeling zou kunnen zijn. Godsdienstwetenschappelijke colleges en expertise zijn in ruime mate aanwezig. Godsdienstsociologie bijvoorbeeld staat in Leuven erg sterk. Mevrouw Nadia Fadil is nog maar pas benoemd als professor in de afdelingen Godsdienstsociologie en Antropologie. De expertise inzake het buitenperspectief is aanwezig en kan uiteraard in een islamitische opleiding worden aangeboden. Een binnenperspectief is er tot vandaag nog niet. Wat er voor die opleiding dus nog nodig is, zijn personen die de Koran, de Hadith, het islamitisch recht, de islamitische filosofie en theologie en de islamitische ethiek en ethische vragen die vanuit Vlaanderen worden gesteld, kunnen behandelen. Er moeten dus ten minste vijf leerstoelen worden aangeboden om een degelijke opleiding te kunnen aanbieden.

Samenwerking met andere universiteiten is een mogelijkheid, op voorwaarde dat de openheid er is. Misschien is het goed dat verschillende universiteiten voor het aanbod zorgen. In Leuven bestaat alleszins de openheid om daarover na te denken. In Leuven bestaat een

sterke opleiding Arabistiek en Islamkunde, die op het vlak van geschiedenis en taalkunde heel wat expertise kan aanbrengen.

Aangezien er ook enkele doelstellingen moeten worden gerealiseerd op het vlak van de uitstroom – om imams, leerkrachten en geestelijke verzorgers in de islamitische traditie af te leveren – zou het goed zijn om daarvoor iemand aan te trekken als praktijklector, naast iemand die de praktische organisatie voor zijn rekening neemt. In totaal zou er dus een extra investering in zes of zeven personen nodig zijn om op academisch niveau een vijfjarige bachelor- en masteropleiding te kunnen aanbieden.

4.3. *Antwoorden van de heer Abdul Shattour*

De heer Abdul Shattour: Vooraf wil ik verduidelijken dat de islam geen aparte ‘imams’ kent. Iedereen is een imam. Iedereen die de Koran kent, kan imam zijn. Een imam is iemand die in het gebed voorgaat, en dat kan iedereen zijn. Er zijn oulema’s: dat zijn wetenschappers op gebied van godsdienst. Wie dan in de moskee het gebed voorgaat, speelt geen rol voor zijn status. Imams bestaan enkel bij de sjiieten, want zij geloven, naargelang de strekking, in vijf, zeven of twaalf imams. Die imams leefden lang geleden. Het begrip ‘imam’ heeft in de perceptie dus een ruimere betekenis dan het in werkelijkheid heeft.

Het bestaan van de verschillende rechtsscholen – de Hanbalitische, de Malikitische, de Sjafi’itische en de Hanafitische – toont aan dat de islamwereld verdeeld is. Zij stammen af van vier personen die de Koran hebben geïnterpreteerd in functie van de traditie, cultuur en context van het land waarin zij leefden. Er wordt gesproken over een Marokkaanse, Vlaamse of Europese islam, maar de islam is één. Die rechtsscholen hebben een verschillende kijk op de wijze van bidden, trouwen, scheiden, erven en dergelijke. Het zijn allemaal soennitische interpretaties van de Koran, maar de verschillen zijn klein. De essentie is dezelfde, en de verschillen betreffen enkel de wijze waarop het geloof wordt beleefd.

Er is hier gepraat over minderheidsgroepen. Zij interpreteren de islam en maken er een politieke dekmantel van, zoals in de middeleeuwen het christendom werd gemanipuleerd om de kruistochten te rechtvaardigen. Wat diversiteit betreft, moet worden gesteld dat de islam divers is, zoals ook het christendom dat is. Zoals mevrouw Kanmaz zegt, wordt hier binnen het christendom naast de katholieke godsdienst ook de Grieks-orthodoxe, protestantse en anglicaanse godsdienst aanvaard. Het verschil tussen de vier rechtsscholen, zelfs tussen de twee stromingen, soennieten en sjiieten, is kleiner dan het verschil tussen katholieken en protestanten. Het betreft enkel een verschil in interpretatie.

Enkele personen vragen zich af of de jongeren bereid zijn een dergelijke opleiding te volgen. Het lijkt mij de beste gelegenheid om de jongeren in de richting van openheid te duwen. Veel leerlingen uit het secundair onderwijs willen verder gaan, puur uit conservatisme. Het is voor ons een gelegenheid om hun conservatisme tot openheid om te buigen. Een dergelijke opleiding is heel divers. Om bijvoorbeeld het diploma licentiaat in Engelse Taal en Literatuur te behalen, moet je een grote verscheidenheid aan vakken volgen: Engelse literatuur, Amerikaanse literatuur, vergelijkende literatuur, wereldliteratuur, literatuur van India en Australië, grammatica, poëzie enzovoort. Na die vier of vijf jaar studies, kun je je nog verder specialiseren in een bepaalde richting.

Hier in het Westen houden we koppig vast aan het woord imam. We zouden twee richtingen kunnen invoeren: imam en leerkracht. Wat mij betreft, is de leerkracht belangrijker dan de imam. De imam houdt tijdens het vrijdaggebed een toespraak of geeft wat uitleg in de moskee aan het volk in het algemeen. De leerkracht houdt zich daarentegen minstens, wekelijks, twee uren bezig met de leerlingen, met hun toekomst. Hij begeleidt de mensen rechtstreeks, heeft een veel directer contact.

Een leerling van mij, Sarah, is afkomstig uit het zuiden van Marokko. Zij erkent Noord-Marokko niet. In Turnhout is er een Marokkaanse moskee. De Berbers uit Turnhout willen echter ook een moskee. Dat maakt Sarah boos. Binnenkort zullen er dus twee moskeeën zijn in zo'n klein stadje als Turnhout. Ik sprak Sarah over de rechtsscholen. Vanuit de normen, traditie en cultuur van de Malikieten begreep zij bepaalde zaken niet. Ik heb haar om die reden bewust gevraagd om de week nadien over de Hanafieten te spreken en een vergelijking te maken met de Malikieten. De essentie is hetzelfde. Het gaat niet over de islam, maar over traditie en cultuur. Sarah is afkomstig uit een conservatieve familie. Zij vroeg of ze een Hanafiet mocht worden. Ik heb haar geantwoord dat ze mocht worden wat ze wilde. Godsdienst is persoonlijk. Wat je doet, is tussen jou en God. Rechtsscholen zijn interpretaties en worden toegepast op staatsniveau.

Godsdienst is er om rust te zoeken. Wij, mensen, maken godsdienst en het leven zelf echter moeilijk. Het leven is eigenlijk gemakkelijk net zoals de godsdiensten, maar wij maken politieke islam. Politieke islam is een reactie op de situatie in landen als Egypte in de jaren 30 en 40. Hassan Al-Banna, van de Moslimbroeders, heeft in 1928 de islam gebruikt voor bepaalde politieke omstandigheden. Hamas werd eigenlijk opgericht door Israël. Oorspronkelijk was het een organisatie voor goede doelen. Hetzelfde geldt voor Hezbollah. Nu is Hezbollah meer bezig met politieke en militaire zaken dan godsdienstige zaken.

Is het haalbaar om een opleiding te organiseren voor de leerlingen uit het secundair onderwijs? Ik denk zeker van wel in bepaalde steden. Wat zijn echter de nadelen? De islamieten willen Arabisch leren. Iemand die op vakantie gaat naar Spanje, wil Spaans leren. Iemand die naar China gaat, wil Chinees leren. Waar eindigt dat? Het is haalbaar via projecten. Er zijn een aantal projecten in het gemeenschapsonderwijs, vooral voor het vijfde en het zesde jaar. Dat is haalbaar, maar dan moet er wel interesse zijn bij de mensen. Ze moeten Arabisch willen leren.

Moeten we de verschillen wegwerken? Zo'n universitaire opleiding is de beste gelegenheid om met de verschillen om te gaan. Het is een zaad dat we kunnen planten om er binnen een aantal jaren de vruchten van te kunnen plukken. Het gaat over een proces van jaren, niet over morgen of de dag nadien. We ondergaan nu nog altijd de invloed van de eerste generatie migranten. Zij hebben hard gewerkt en hadden geen tijd om te leren of hun kinderen extra te begeleiden. Ze werkten zes dagen op zeven in de mijnen. Ze kwamen moe thuis. De tweede generatie migranten liep wat verloren tussen de traditionele opvoeding van hun ouders en de opvoeding die ze op school genoten. Dat botste. Met de derde en vierde generatie kunnen we eigenlijk de vruchten plukken. We moeten het op lange termijn bekijken en stappen organiseren. Het is een proces van jaren. Het zal niet binnen een jaar of drie opgelost zijn. Het heeft tijd nodig. Het heeft ons in België en Europa in het algemeen twee wereldoorlogen gekost om onze vrijheid en openheid te verkrijgen, zelfs nadat we lessen hadden kunnen trekken uit wat er in de middeleeuwen is gebeurd. We plukken nu dus pas de vruchten van wat er in de middeleeuwen en tijdens de twee wereldoorlogen in Europa is gebeurd.

De jongeren zijn bereid om zo'n opleiding te volgen. We moeten dat echt benutten. In het algemeen is onze gemeenschap eerder conservatief. Daarom moeten we de gevoelige snaar proberen te raken. Iemand die conservatief is, kun je op een bepaalde manier 'open minded' maken. Hoe kun je dat doen? Door een zo gediversifieerd mogelijke opleiding aan te bieden en uit te leggen wat de rechtsscholen zeggen, wat het geloof van de sjiieten inhoudt enzovoort. Dan kun je de verschillen kennen. Het is belangrijk dat je de verschillen kent wanneer je in discussie gaat.

Ik kon Sarah uitleggen dat ze op een bepaalde manier dacht omdat ze Malikiet was. In Turkije zijn er Sjafieten en vooral Hanafieten. Daar wordt er anders gedacht. Nu begrijpt Sarah waarom de Turken zich wat anders gedragen dan de Marokkanen. De deskundigen kunnen extra informatie geven om te tonen wat het verschil is tussen de strekkingen.

In principe moeten we nu de eerste stap zetten. We moeten kritisch durven na te denken over onszelf, en over de manier waarop de moslims de islam naar voren brengen, niet over de islam zelf. De islam is net als het christendom een godsdienst met bepaalde waarden. De moslims brengen de waarden van die godsdienst in gevaar.

Ik hoop dat ik de vragen goed heb kunnen beantwoorden. Indien u vragen hebt, kunt u mij letterlijk en figuurlijk vinden in de handen van God.

De voorzitter: Ik dank de sprekers hartelijk voor hun instructieve bijdrage. Ze hebben een heel duidelijk beeld geschetst van de moslimgemeenschap, de diversiteit en de mogelijkheden van dergelijke opleiding.

Boudewijn BOUCKAERT,
voorzitter

Goedele VERMEIREN,
verslaggever